

УДК 343.973

Ю.М. Красноносів

**ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ МІЛІЦІЙНИХ
ПІДРОЗДІЛІВ ЕКОНОМІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ
РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (20-30-ТІ РР. ХХ СТ.);
ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ**

Розглянуто питання історії становлення служби боротьби з економічною злочинністю в 20-30-ті рр. ХХ ст. та питання нормативно-правового регулювання діяльності служби.

Ключові слова: економічна злочинність, економічна частина, робітничо-селянська міліція, відділ по боротьбі з розкраданнями соціалістичної власності і спекуляцією.

Рассмотрены вопросы истории становления службы борьбы с экономической преступностью в 20-30-е гг. XX в. и вопросы нормативно-правового регулирования деятельности службы.

Ключевые слова: экономическая преступность, экономическая часть, рабоче-крестьянская милиция, отдел по борьбе с хищениями социалистической собственности и спекуляцией.

The questions of history of becoming of service of fight are considered against economic criminality in 20-30 XX in. and questions of the normatively-legal adjusting of activity of service.

Key words: criminality, economic part, workers' and peasants' militia, department on struggle against embezzlement of socialist property and speculation.

В умовах трансформаційних процесів, що переживає українське суспільство найбільш актуальною проблемою виступає забезпечення правового порядку та дотримання законності у всіх сферах буття. Реальними суб'єктами боротьби зі злочинністю, зокрема економічною, є перш за все правоохоронні органи, кожен з яких має свої організаційні та функціональні ознаки. В системі МВС України особливе місце займає окремий спеціальний підрозділ – Державна служба боротьби з економічною злочинністю (ДСБЕЗ), на який покладено здійснення профілактичних, адміністративних, кримінально-процесуальних, оперативно-розшукових завдань щодо забезпечення внутрішньої економічної безпеки. Цей специфічний підрозділ кримінальної міліції України має свою історію, організаційно-правові традиції та надбання, що сягають перших років радянського будівництва в Україні. Дослідження історико-правового досвіду становлення міліційних служб в сфері захисту економічних інтересів держави та суспільства дозволить не тільки відтворити об'єктивну картину соціальної реальності в ретроспективі, але й зрозуміти тенденції, закономірності та моделі розвитку сучасної правоохоронної системи, враховуючи недоліки та прораханки минулого.

Наукові розробки, що були пов'язані з історичним та організаційно-правовим розвитком спеціальних міліційних підрозділів економічного спрямування в різних аспектах представлені роботами Василичука В.І., Горбачевського В.Я., Зозулі Є.В., Кубарева В.С., Михайленка П.П. Однак, зазначені роботи лише частково висвітлюють сутність організаційно-управлінських, політико-правових чинників становлення та функціонування українських правоохоронних інституцій в галузі захисту економіки від злочинних посягань, мають (за винятком узагальнюючих праць П.П. Михайленка) дещо специфічний утилітарний характер.

Метою статті є аналіз історико-правових, адміністративних чинників становлення специфічних підрозділів української міліції економічного спрямування в 20-30-ті рр. XX ст., що стали своєрідним організаційним та кадровим підґрунтям сучасної ДСБЕЗ.

Формування радянських правоохоронних інституцій України щодо забезпечення законності в сфері економіки було пов'язано з революційною добою 1917-1920 рр., коли в суспільстві відбувалися кардинальні зрушення, насамперед, в системі виробництва, перерозподілу та форм власності відповідно до марксистських принципів. Відразу після проголошення радянської влади в колишній Російській імперії ведення боротьби з розкраданням державного і громадського майна, посадовими і господарськими злочинами було покладено на Військово-революційний комітет і його органи на місцях, а після створення 20 грудня 1917 р. Всеросійської надзвичайної комісії (ВНК - ВЧК, рос.) - на спеціально утворений в її складі відділ.

Правоохоронні функції щодо протидії економічній злочинності в роки революції та громадянської війни також виконувала робітничо-селянська міліція, що формується в Україні згідно декрету Ради Народних Комісарів Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) від 9 лютого 1919 р. В березні 1920 р. у складі Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) республіки створюється Головне управління міліції (Головміліція), що стає центральним керівним органом міліції. У вересні 1920 р. при Головміліції УСРР створюється відділ промислової міліції, обов'язком якого стало забезпечення охорони об'єктів народного господарства і боротьба з розкраданням та дрібними крадіжками державного і громадського майна. Навесні 1922 р., в умовах здійснення програми реорганізації та оптимізації міліційних підрозділів замість промислової міліції створюється відомча, що функціонувала на договірних засадах і утримувалася за рахунок коштів об'єктів, що обслуговувалися [1, с. 36-38].

В першій половині 20-х рр., після введення непу в Україні зростає злочинність, яка набуває особливо загрозливого характеру в економічній сфері. Боротьба з розкраданням державного, приватного майна, господарськими та службовими злочинами стають пріоритетними напрямками діяльності радянських правоохоронних органів. Розроблення головних планів охорони державної і громадської власності в цей час стало компе-

тенцією створеної Постійної наради по боротьбі з бандитизмом при Раднаркомі УСРР.

Нові історичні умови, нові завдання та форми роботи обумовили характер відповідних організаційно-правових, управлінських змін в радянській правоохоронній системі. Постановою Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК) від 22 березня 1922 р. замість скасованої Всеукраїнської надзвичайної комісії при Народному комісаріаті внутрішніх справ (НКВС) УСРР було створено Державне політичне управління (ДПУ) УСРР. Голова ДПУ УСРР був водночас наркомом внутрішніх справ і йому підпорядковувалися особливі й транспортні відділи та війська ДПУ на території республіки. Після утворення СРСР 15 липня 1923 р. Центральний виконавчий комітет (ЦВК) Союзу РСР затвердив Положення про Об'єднане державне політичне управління (ОДПУ) СРСР та його органи, згідно з яким ОДПУ відало діяльністю республіканських та місцевих органів ДПУ та здійснювало "безпосередню оперативну роботу в загальносоюзному масштабі". 13 серпня 1924 р. ВУЦВК і Рада народних комісарів (РНК) УСРР затвердили Положення про ДПУ УСРР, згідно з яким відомство державної безпеки виводилося з підпорядкування НКВС УСРР і утворювалося при РНК УСРР. Одним із провідних підрозділів ДПУ стає економічне відділення (ЕКВ, невдовзі перетворене на економічну частину – ЕКЧ). Серед завдань, що покладалися на нього були боротьба з хабарництвом, безгосподарністю, навмисним невиконанням зобов'язань за договорами, пізніше боротьба зі спекуляцією, службовими й господарськими злочинами. [2]

Паралельно з підрозділами ДПУ в ці роки продовжували правоохоронну діяльність щодо протидії злочинності в сфері економіки інші служби. Так, з 1925 р. на об'єктах державної торгівлі та промислових підприємствах з'являються перші підрозділи відомчого карного розшуку, головними завданнями яких було попередження та викриття розкрадань, зловживань службовим становищем, боротьба з іншими господарськими та посадовими злочинами. Новостворена структура досягла певних результатів і з ініціативи радянсько-партійного керівництва значно розширює сфери свого впливу. На межі 20-30-х рр., в умовах здійснення політики "індустріального стрибка" та насильницької колективізації підрозділи відомчої міліції створюються для охорони раднаргоспів, МТС, підприємств промислових трестів (Трактороцентр, Зернотрест, Цукротрест.) [3, с. 83-84].

28 грудня 1930 р. ВУЦВК та РНК УСРР була прийнята постанова про ліквідацію народного комісаріату внутрішніх справ, згідно якої при Раді народних комісарів УСРР створювалось Головне управління міліції та карного розшуку, що здійснювало загальне керівництво міліцією та карним розшуком, в тому числі і на місцях, де були створені відділи міліції та карного розшуку. Слід зазначити, що до цього часу міліція пере-

бувала в подвійному підпорядкуванні – НКВС республіки та місцевим виконкомом. Відповідно до постанови ВУЦВК і РНК УСРР від 29 грудня 1930 р. "Про порядок підпорядкування органів міліції, карного розшуку органам Державного політичного управління УСРР" міліція була виведена з під контролю місцевої влади і підпорядкована безпосередньо ДПУ УСРР, що здійснювало керівництво діяльністю Головного управління міліції та карного розшуку УСРР, а місцеві органи ДПУ – керівництво діяльністю місцевих органів міліції та карного розшуку.

Отже НКВС УСРР, як і НКВС інших союзних республік в грудні 1930 р. було скасовано. Функції НКВС у галузі мобілізаційної роботи були покладені на Головне Управління міліції та карного розшуку УСРР. Але 1934 р. ОДПУ було перегрунтовано на загальносоюзний НКВС СРСР. 10 липня 1934 р. ЦВК СРСР прийняв постанову "Про утворення загальносоюзного Народного комісаріату внутрішніх справ", згідно якого Об'єднане державне політичне управління включалося до складу НКВС. Крім нього до складу НКВС входили міліція, внутрішні та прикордонні війська, виправно-трудова табори, копальні, лісозаготівлі та будівництво, де використовувалася праця ув'язнених. [4, с.134-136]

В 30-ті рр. було зроблено вирішальний крок щодо правового оформлення жорсткої централізованої моделі діяльності радянської правоохоронної системи як головного знаряддя тотального контролю суспільства з боку партійно-державної номенклатури, внесені зміни та доповнення до радянського законодавства, що набувало карально-репресивного характеру, особливо з точки зору захисту економічних інтересів держави, соціалістичної власності зокрема. Саме перед міліцією і кримінальним розшуком радянське керівництво ставить завдання боротьби зі злочинністю в роздрібній торгівлі, на ринках, складах, а також доручає розслідування справ про розкрадання, спекуляцію, посадові злочини.

Створення єдиної загальносоюзної системи правоохоронних органів, необхідність забезпечення координації зусиль міліційних підрозділів економічного спрямування, певні особливості їх правотворчої і правозастосовчої діяльності викликали нагальну потребу формування в системі НКВС СРСР самостійної служби по боротьбі з розкраданням, спекуляцією, хабарництвом та іншими злочинами в сфері економіки.

16 березня 1937 р. НКВС СРСР було видано наказ № 00118, за яким було затверджено "Положення про організацію в Головному управлінні робітничо-селянської міліції НКВС СРСР відділу по боротьбі з розкраданнями соціалістичної власності і спекуляцією" – ВВРСВС (отдел борьбы с хищениями социалистической собственности и спекуляцией, ОБХСС – рос). Саме за цим нормативно-правовим документом був остаточно сформований специфічний правоохоронний підрозділ для боротьби з розкраданням соціалістичної власності в організаціях і установах держторгівлі, споживчої кооперації, заготівельних організаціях і ощадкасах, а також для боротьби зі спекуляцією.

Новостворена служба стала важливим структурним підрозділом республіканських, крайових, обласних Управлінь робітничо-селянської міліції (УРСМ) по боротьбі з розкраданням соціалістичної власності, розслідуванням кримінальних справ щодо злочинних посягань в різних галузях економіки, виробництва, торгівлі, управління, а також здійснення оперативного контролю за діяльністю апаратів Народного комісаріату фінансів, Центрсоюзу, Управління ощадкасами Народного комісаріату фінансів і заготівельних організацій (Заготзерно, Заготльон, та ін.), а також підвідомчих їм установ і організацій республіканського і союзного підпорядкування та ведення оперативно-розшукової роботи по злочинам щодо розкрадання соціалістичної власності. Там, де апарати БРСВС не були утворені, боротьбу з розкраданнями та спекуляцією проводили інші служби міліції, в тому числі і кримінальний розшук.

До складу БРСВС входили: республіканські, краєві і обласні відділи і відділення по боротьбі з розкраданням соціалістичної власності, які виконували:

1. Керівництво роботою підвідомчих органів РСМ у справах боротьби з розкраданнями соціалістичної власності і дрібним шкідництвом в установах і підприємствах держторгівлі, споживчої, промислової і інвалідної кооперації, заготівельних організаціях і ощадкасах; зі спекуляцією та фальшивомонетниками;

2. Оперативний контроль за організаціями, установами і підприємствами системи народного господарства;

3. Розслідування справ щодо розкрадання соціалістичної власності у державних організаціях, установах підприємствах, що були порушені згідно своїх даних, а також на підставі матеріалів, що були надані відділами Управлінь державної безпеки (УДБ) НКВС союзних республік і УДБ НКВС країв та областей;

4. Ведення оперативно-розшукової роботи і слідства по справам щодо здійснення спекуляції;

5. Ведення оперативно-розшукової роботи і слідства по справам щодо дрібного шкідництва;

6. Оперативне керівництво комендантами заготівельних пунктів Заготзерна;

7. Ведення наглядових справ по розробці і слідчих справах підвідомчих органів РСМ. [5, с.4-5]

Значну роль у запобіганні розкраданням і боротьбі з ними відіграв наказ НКВС СРСР від 26 травня 1940 р., який оголосив інструкцію по нагляду за використанням у торгівлі правильних (з встановленим клеймом) вагів, гир, літрів і метрів. Це дало можливість органам міліції спільно з органами прокуратури та державною торговою інспекцією при Наркоматі торгівлі проводити більш ефективну боротьбу з порушеннями правил торгівлі як то обмірюванням, обважуванням та обрахуванням покупців.

Після воз'єднання в складі УРСР Західної України, Північної Буковини та трьох районів Бессарабії у новостворених західних областях республіки було сформовано органи міліції та відповідні підрозділи, що забезпечували охорону господарських об'єктів і збереження в них майна. Там, де апарати БРСВС не були утворені, боротьбу з розкраданнями та спекуляцією вели інші служби міліції, в тому числі і кримінальний розшук. У 1941р. до компетенції БРСВС було віднесено боротьбу з контрабандою [6, с. 96].

Слід зазначити, що діяльність апаратів БРСВС в 30-ті рр. була спрямована переважно на застосування репресивних заходів, орієнтуючись головним чином на викриття "розгалужених злочинних угруповань", виконання відповідних партійно-ідеологічних вказівок всупереч правовим нормам. Економічні підрозділи радянської міліції як складова частина НКВС стають могутнім зразком державного контролю за виробництвом, розподілом та споживанням ресурсів, послуг, набувають специфічних ознак та функцій, що зберігаються на протязі подальшої радянської доби.

Таким чином, становлення спеціальних правоохоронних підрозділів економічного спрямування в Україні у 20-30-х рр. ХХ ст. відбувалося під безпосереднім контролем комуністичної номенклатури шляхом впровадження низки організаційно-правових заходів, об'єктивно відтворюючи жорстку централізовану модель керівництва радянським соціумом.

Використана література:

1. История отечественных органов внутренних дел. Учебник для вузов [Текст] / Под ред. Р.С. Мулукаева. - М., 2005. - 417 с.
2. Михайленко П.П. Міліція України радянського періоду (1923-1940) [Текст] / П.П. Михайленко // Міліція України. - 2003. - № 9. - Київ. - С.18-19.
3. Советская милиция: история и современность (1917-1987) [Текст]. - М., 1987. - 336 с.
4. Міліція України: історичний нарис, портрети, події [Текст] / Ю.О. Смирнов, П.П. Михайленко. - К., 2002. - 888 с.
5. Наказ НКВС СРСР від 16.03.1937р. № 140 "Про утворення в апараті Головного управління Робітничо-селянської міліції відділу по боротьбі з розкраданням соціалістичної власності і спекуляцій" [Текст] / Михайленко П.П., Кондратьєв Я.Ю. Історія міліції України у документах і матеріалах : У 3 т. - К., 1997. - Т. 2: 1926-1945. - 407 с.
6. Долгий А. Становлення служби боротьби органів внутрішніх справ з економічною злочинністю (історичний огляд) [Текст] / А. Долгий // Право України. - 1998. - № 5. - С. 95-98.